

Tanulóink félelmei 1994 tavaszán

Mi, gyakorló pedagógusok, annak ellenére, hogy nap mint nap tanítványaink között vagyunk, nem tudunk elég figyelmet szentelni lelkivilágukat igazán foglalkoztató valamennyi kérdésre. Tudjuk, hogy a gyerekek érzékenyen reagálnak a körülöttük történő eseményekre, de megannyi fontos feladatunk közt – általában és sajnos – nem tudunk eléggé segítségükre lenni félelmeik hatékony feldolgozásában sem.

A félelem, bár fontos motivációs bázisa a cselekvésnek, túlsúlyba kerülésével igen károsra tud válni a személyiségben. Kiváltképpen így van a fejlődésben levő psziché esetében. Bizonyított, hogy a szorongásos alapú lelki megbetegedések (fóbiák, neurózisok) oki tényezői közt vannak a gyermek-, illetve serdülőkori félelmek feldolgozatlanságai is. Ennél is nagyobb veszély azonban az agresszivitás még fokozódó terjedése, aminek gyökerei között szintén ott találhatjuk a rendezetlen, burjánzó és kellőképpen kordában nem tartott szorongásokat. Ezen tények miatt (is) kellene komolyan vennünk a megjelenő félelmeket, hisz ezek hatékony szignáljai a kisebb-nagyobb csoportokban zajló konfliktusoknak.

Jómagam is egy más irányultságú vizsgálat folytán bukkantam rá a – számomra nagyon is lényegessé vált – problémára.

Annick Percheron szójegyzékmódszerét alkalmazva (ahol megadott fogalmakra, nevekre kell a tanulóknak érzelmi viszonyuk különféle dimenzióit bejelölni) felhasználtam egy, a gyerekek félelmeit vizsgáló szempontot is („félek tőle – nem félek – nem tudom eldönteni”).¹ A vizsgálatot a perkáti Hunyadi Mátyás Általános Iskola 8. évfolyamának két osztályában végeztem el, 32, illetve 33 fő részvételével. Az első mérőlap kitöltése 1994 január végén történt meg mindkét osztályban. A második kérdőívet, amit már célzottan e témára irányítottan alakítottam ki („Miért félek” teszt), 1994 március végén töltötték ki. Március végén került sor a kapcsolódó csoportos beszélgetésre is.

Az első, 83 címszóból álló szójegyzék a következő rangsorba rendeződött aszerint, hogy a megkérdezett tanulók hány százaléka választotta a „félek tőle” választ.

A „félek tőle” rangsor

1. munkanélküliség	57%
2. skinheadek	44%
3. forradalom	41%
4. környezetünk állapota	38%
5–6. jövőnk, atomerőmű	35%
7–8. fanatikus sportdrukkerek; csavargó, lógós fiatalok	32%
9–10. istentagadók; cigányok	29%

¹ A szójegyzékmódszerről l. részletesen Szabó Ildikó: Az osztálytükörről a falfirkaig. Altern-füzetek 4. Szerk.: Szabó Ildikó–Szelezsárdi Ferencné. IFA–OKI–IFK, 1992. 113–121. o.

11–12–13. sztrájk; sovíniszták; szerbek 25%
14–23. kapitalizmus; sajtószabadság; médiaháború;
pártharcok; arabok; más idegenek; csehek; románok;
szlovákok; osztrákok; horvátok 19%

A többi fogalom 1–18% közötti arányokat kapott.

0%-os, azaz senki sem fél a következőktől: önrendelkezési jog, egyesült Európa, kárpótlás.

Leginkább a nagyon is aktuális munkanélküliségtől félnek, ami szűkebb környezetükben is jelenlevő probléma.

Elgondolkodtató a skinheadektől való erős félelmük, hisz evvel a csoporttal nem találkoznak falunkban.

Meglepő a forradalomtól és a saját jövőjüktől való félelem.

A várt súlybb szerepel környezetünk állapotának féltése, a tanulók nyilván a helyzet rosszabbra fordulásától tartanak.

Izgalmas problémaként jelentkezett az egyes társadalmi rétegekkel és népekkel kapcsolatos félelmek alakulása. (7–23. helyig) A félelmek okainak mélyebb feltárása céljából egy új kérdéssort állítottam össze, amelyben a félelem tárgyait hat csoportba soroltam:

1. *népek*: cigányok, zsidók, négerok, arabok, más népek (általános megfogalmazásként).

2. *rétegek, csoportok*: skinheadek, fanatikus sportdrukkerek, istentagadók, csavargó, lógós fiatalok, sovíniszták.

3. *politikai események*: forradalom, sztrájk, médiaháború, pártharcok.

4. *gazdasági tényezők*: munkanélküliség, kapitalizmus, külföldiek gazdasági befolyása.

5. *egyéni sorsdominanciájú kérdések*: jövőnk, halál, betegség.

6. *környezetünk szennyeződése*: atomerőmű, környezetünk állapota.²

A kapott eredmények, avagy a félelmek okai:

1/1. Félelem a *cigányoktól*: A „bárhon bánthatnak, megverhetnek” típusú válasz 70%-kal vezet, de a fennmaradó válaszok is a különféle deviáns jegyeket nevezik meg félelmi okként, például „betörnek”, „lopnak”, „kárt tesznek a köztulajdonban”, „azt hiszik, nekik mindent szabad”.

A probléma megoldása esetünkben igen fontos, hisz több száz cigány nemzeti-szerű él a faluban, s egy részük valóban teljesen antiszociális. Sok család rendezetten él, de a negatív példának nagyon erős befolyásoló hatása van a köztudatra. Tény, hogy a „balhész és bajkeverő réteg” igen aktív, s emiatt különösek sok a konfliktus. Hatékony megoldást a helyi erők határozott fellépése ígérhet.

1/2. A *zsidóktól*: 76%-uk nem fél. Aki félelmet jelzett, a „mert nem ismerem őket” indoklást adta.

1/3. A *négerektől*: nem fél a megkérdezettek 64%-a, de a többiek félelmüket jellemző okokkal magyarázták: „durvák”, „feketé”, „ellenségesek”, „többen vannak”.

1/4. Az *araboktól* tanulóink szerint azért kell félni, mert: „háborút robbanthatnak ki” (60%), „terroristák” (42%), „területszerzésre törekednek” (35%). (Többen kétfő vagy mindhárom indokot is megemlítették.)

² Minden fogalom után szabadon fogalmazott, tetszőleges hosszúságú választ írhattak a tanulók a „Miért kell félnem tőle?” kérdésre.

1/5. A más népektől való félelem okait keresve szándékosan adtam meg általános megfogalmazásban a kategóriát. A gyerekeknek annak a népnek a nevét kellett beírniuk, melytől félnek (természetesen indoklást itt is kértem).

A szerbeiktől 60% fél, „lázadó nép”, „háborúznak”, „feljöhethetnek Magyarországra” indoklásokkal,

a jugoszlávoktól 36% tart, mivel „öldöklük egymást”,

a románoktól 30% fél, mert „nem szeretik a magyarokat”, „kulturálatlanok”, „szélsőségesek”.

Indoklás nélkül megjelent a német nép neve is.

Az érdekesség és a sokszínűség illusztrálására idézek még három egyedi választ: „A népek békések, csak néhány vezetőnek vannak rossz gondolatai”, „Azoktól félek, akik nem szeretik az idegeneket”, „Ha nem bánatnak, én sem bánom őket”.

Egy kiegészítő vaktérképes vizsgálattal³ megnéztem, hogy mely államokat tartják ellenségesnek. Szinte mindenki több országot is bejelölt, egy tanuló szerint mindenki ellenségünk, három fő szerint pedig senki sem.

Hazánk ellenségei a perkátai 8. osztályosok szerint:

- Románia	69%
- Szlovákia	41%
- volt Jugoszlávia elnevezéssel	38%
- FÁK néven	32%
- Ukrajna	25%
- Bosznia	22%
- Horvátország	19%
- Szlovénia	16%
- Szerbia	16%

Ha a volt Jugoszlávia utódállamait összevonjuk (hisz ugyanazt a térséget jelölik), akkor szinte 100%-ot kapunk, ami azt jelzi, hogy szinte minden vizsgált tanuló ellenségnek érzi.

Jellemző, hogy az ellenségek, „akiktől félni kell”, mind közeli vagy éppen szomszédos államok. (Ennek mélyebb elemzését egy másik munka keretében végeztem el.) További közös vonás az eredményekben, hogy azok az ellenségek, ahol „magyarellenesség”, politikai-gazdasági instabilitás, háború van. Ezekben az országokban természetesen nem is kívánnak lakni. A nemzetek-népek vizsgálatánál (rokonszenvi választások) is a fentebb felsorolt államok népei alkották a sereghajtók csoportját.

2/1. A *skinheadektől* való félelmek fő oka a személyük ellen irányuló fizikai agresszív lehetősége, „megverhetnek”, „nem tudom megvédeni magam ellenük”, „kiszámíthatatlanok”. Mindez 92%-os érintettségben.

Ez a százalékarány igen meglepett, hisz környezetünkben nincsenek „skinheadügyek”. A mégis meglevő félelmek valószínű okai:

- a cigányokkal való együttélés során a cigányoktól való félelmek „átragadása”,
- a nagy sajtóvisszhangot kapott ilyen témájú országos ügyek hatása,
- az „ismeretlen rossz félelmesebb, mint az ismert rossz” szindrómája.

2/2. A *fanatikus sportdrukkerektől* is a fizikai bántalmazás lehetősége miatt félnek (83%-ban).

2/3. Az *istentagadóktól*: mert „nem hisznek Istenben” (60%), „rossz hatással lehetnek rám” (45%), „mások, mint a keresztények” (18%), „rosszra vezető dolgokat tesznek” (28%).

³ Lásd Szabó Ildikó: Mire jó egy vaktérkép? In: Altern 4. i. m. 147–155. o.

Érdekes az ideológiai indoklás dominanciája, ugyanis e tanulók formális hite (hittanra járás, miselátogatás) igen csekély. A motiváció talán a még falun erősebben élő „hagyománytisztelet”, a hit elismerése és fontosnak tartása, annak betartása nélkül is. Másik fontos indok az „én” védelme, a személyes szempont.

2/4. A *csavargó, lógós fiataloknál* egyértelmű a deviáns magatartás elutasítása és a fizikai biztonság fontossága. „pénzért bűnöznek” (80%), „megverhetnek” (68%), „engem is belekeverhetnek valamibe” (45%), „vandálok” (42%). Itt találkozom először a társadalom cselekvőképzetlenségének nyílt bírálatával „nincsenek megnevelve” (68%).

2/5. A *sovínisztlák* kifejezést a gyerekek közel 80%-a nem ismerte. A többiek a „nem toleránsak más véleményekkel” és a „mindre képesek, mert nem szeretik a magyarokat” típusú válaszokat adták.

3/1. A *forradalom* szorongást kelt bennük. Döntő többségükben azért, mert „engem is lelőhetnek”, „elveszthetem rokonaimat, barátaimat”, „olyankor nincs béke, ezért nem lehet tudni, mi a jó és mit kell tenni”. E háromtípusú válaszokat adták a tanulók. Érdekes, hogy senki sem említette a forradalom haladást, fejlődést előmozdító szerepét. (Ennyit ért a történelmi szemléletfejlesztés?)

3/2. A *sztrájk* fogalmát azonosították a munkahelytől való megfosztás lehetőségével, és ettől nagyon félnek mind saját magukra vonatkoztatva, mind pedig szüleikkel – főleg apjukkal – kapcsolatban. Az általános megfogalmazásokon kívül konkrétabb volt a „ha a vasútnál sztrájk van, nem tudok utazni”, „ha a kenyérgyáriak sztrájkolnak, az nem jó”, „ha nem lesz áram, az nem jó, mert nem tudok tévét nézni”. A legmélyebbre hatoló válasz: „mert ha a sztrájkolók elvesztik munkájukat, több lesz a betörés és a lopás, ezért mindig az ésszerű megegyezésre kellene törekedni”. Nagyon gyakori volt a „sokszor a lakosság kárára megy” sommás megállapítása.

3/3. A *médiaháborútól* 64%-uk egyáltalán nem fél, többen (25%) ezt valós fegyveres harcként értékék és eszerint minősítették. Megjelent egy nagyon éles, pesszimista vélemény típus is (10% körül), „mert nagyobb harc is lehet belőle”.

3/4. A *pártharcoktól* azért félnek, mert: „rosszul hathat az ország helyzetére” (60%), „háborúba vihetik hazánkat” (25%), „nem veszik figyelembe a népet” (10%). Érdekes tévhit, hogy ezt is többen tényleges fegyveres harcnak hitték. Három tanuló összefüggésbe hozta a pártharcokat az életszínvonal csökkenésével, „azért él a nép rosszabbul, mert a vezetők veszekednek és rosszul intézkednek”.

4/1. A *munkanélküliségtől* félnek, mert: „nem tudok majd megélni” (45%), „nem lesz munkám” (25%), „nem lesz pénzem” (25%). Két tanuló határozottan nem fél, mivel „az őseimnek van elég zsetonjuk”, illetve „még sokáig szeretnék tanulni és szüleim támogatni fognak”.

4/2. A *kapitalizmustól* a megkérdezettek 75%-a nem fél. A fennmaradó 25% jellemző válaszai: „nem hoz jót”, „kiszolgáltatottá válunk a rendszernek”.

4/3. A *külföldiek gazdasági befolyásától* azért kell tartani, mert „mindent, üzemetek és gyáratokat megvesznek” (78%), „kirúgják a magyar dolgozókat” (53%), voltak, akik mindkét választ beírták. Többször (18%) előfordult a „mert befolyásolják gazdaságunkat, belügyeinket” félelmi ok.

5/1. A *jövönktől* azért félnek, mert: „nem tudom, mi vár rám” (66%), 52%-uk emellett attól is tart, hogy az életkörülmények még rosszabbak lesznek. 45%-uk tart a környezetszennyezés kritikussá válásától is vagy bármilyen más katasztrófától (egy gyerek a 3. világháború kitérését prognosztizálta). Többen a lemondó, szkeptikus „ami lesz, az lesz” típusú választ adták.

5/2. A haláltól mindegyikük fél. Ezt ugyan többnyire természetesnek tartjuk, de ezzel a magam részéről nem értek teljesen egyet. A haláltól való félelmük jellemző okai:

„nem akarok erőszakos halált”	70%
„sajnos, előbb-utóbb meg kell halni”	52%
„sokáig szeretnék élni”	40%
„nem tudom, milyen”	33%
„rossz és fáj”	21%
„sok ismerősömnök hiányoznék”	15%

5/3. A betegségtől való félelmet döntően (88%-ban) annak súlyossága befolyásolja, valamint: „lehet halálos is, amit nem akarok” (66%) és „jobb meghalni, mint szenvedni” (24%).

6/1. Az atomerőműtől azért tartanak, mert „felrobbanhat”, és ennek összes lehetséges következménye aggasztja őket (76%). 45%-uk jelezte félelmét a robbanás nélkül is jelentkező károsító hatásoktól (sugárveszély, környezetszennyezés).

6/2. Nagyon negatívnak értékelik környezetünk állapotát, mert „elpusztulhat az élővilág” (56%), „kihallhat az emberiség, a föld és az élet” (53%), „növekedhet a szennyezés” (42%), „egészségtelen a levegő” (36%), „veszélyes az ózonlyuk” (30%), „már nagyon szennyezett a környezetünk” (21%).

Következtetések

Az eredmények elemzésekor előljáróban le kell szögezmem, hogy az általam levont következtetések ugyan a vizsgált tanulókra vonatkoznak, de úgy vélem, kitapintatók bennük általánosabb tendenciák is.

Félelmeik az egyes népektől, rétegektől és embercsoportoktól konkrétak, megfoghatóak, hiszen a fizikai bántalmazástól, a negatív emberi tulajdonságoktól, a beilleszkedési képtelenségtől, a bűnözéstől történő idegenkedésüket fejezik ki. Jellemző, hogy a kisebbségből, sőt gyakran a töredékből ítélik meg az egészet. A népekkel kapcsolatos félelmeik egyértelmű tükröződései a felnőtt társadalom véleményének.⁴

A forradalommal kapcsolatos válaszok elemzésekor mutatkozik meg legegyszerűbben, hogy a tanulók rettegnek a káosztól, zűrzavartól. Ahol a stabil értékrend felborul, ahol nincs rend, biztonság és béke, ott nincsenek támpontok az eligazodásra. Ebben az életkorban pedig éppen a kiszámíthatóság, az állandóság, a bizonyos fokú konformitás lehetősége alapvetően fontos. Ha nincs mihez viszonyulni: elfogadni vagy lázadni ellene, az instabillá teheti a serdülőket – amúgy is labilis – lelki egyensúlyát.

A lehetséges fizikai veszély tovább mélyíti negatív érzéseiket, „fontos és jó a forradalom, de ne az én bőrömré”.

A munkanélküliség helyzetét reálisan látják, talán túlságosan is „földhöz ragadt”, anyagias beállítódással, amit sajnos az élettapasztalatok indokolnak. Ebben az életkorban a tettek erejébe vetett hit, az optimista bizakodás, a világmegváltó tervekkel foglalkozás és a „sarkából kifordítom” mentalitás lenne a természetes életkori sajátosság! Ehelyett azonban azt kellett tapasztalnom, hogy e korosztályok a társadalmi átalakulás egyértelmű áldozataivá váltak.

A külföldiek gazdasági befolyásánál konkrét megerősítést adott félelmeiknek a közeli Szabadegyházi Szeszipari Vállalat közelmúltbeli privatizációja, külföldi

⁴ Lásd Heti Világgazdaság 1994. április 29. 105–106. o.

tulajdonba kerülése, az itt véghezvitt létszámleépítések, mivel falunkból is sokan dolgoztak ott.

A haláltól való félelmek számomra azt mutatják, hogy rosszul (vagy sehogyan sem) fejlesztjük tanítványaink viszonyát az élet alapkérdéseihez. A túl erős negatív emóciók korlátozzák a mindennapi cselekvést is, hiszen káros-kóros lelki folyamatok kiépüléséhez és meggyökerezéséhez vezethetnek. Beszélni kell a halálról, nem kezelhetjük ezt tabuként, hisz nem hagyhatjuk gyermekeinket a spontán hatások útvesztőiben tévelyegni. Ha nem foglalkozunk őszintén vele, akkor kitesszük őket a torz haláltudat veszélyének, s teret engedünk az agressziót, brutalitást, halált igen rossz szemléletben bemutató filmdömpingnek. Ezen negatív élményeket pedig csak azoknak van esélyük lelki károsodás nélkül túlélni, akiket felvérteztek a téma valóságghú szemléletével.

A betegségnél is a fizikai fájdalomtól való félelem dominál. Ezt az erőteljes tendenciát nem tudom elfogadni. Ily gyengévé váltak volna fiataljaink, hogy akaraterejük, tűrőképességük nem tudják (nem akarják??) mozgósítani? Ha ez így van (a tények ezt mutatják), ezért egyértelműen az elmulasztott nevelési hatások és azok „ki nem vitezőői” a felelősek, többek közt mi, pedagógusok!

Környezetünk állapotát realisan és jó problémaérzékenységgel látják, észleltem fogékonyságukat a jobbításra. Érdekes, hogy a technikai fejlődést erősen favorizálják, mégsem látnak elég garanciát a „veszélyes üzemek” (atomerőmű) biztonságos működésére. Mindez feltehetően az emberi tényezőbe vetett bizalmatlanságukat tükrözi.

Félelmekben hangsúlyozottan jelen vannak a környezet kialakította előítéletek, sztereotípiák, sémák, érezhető a referenciacsoportok (család, kortársak) hatása, valamint a tömegtájékoztató befolyása.

Önmaguk előtérbe helyezése, az endominancia érthető fejlődésleletani tényező. Érzésem szerint túlságosan nagy szerepet tulajdonítanak a fizikai erőnek, félnek az agressziótól, nagyon tartanak a fájdalomtól. (E félelmeket pozitívan levezetheti az aktív sportolás, az egészséges életmód, esetleg az önvédelmi sportágak gyakorlása.) Ellentmondást érek abban, hogy egyrészt elutasítják a brutalitást és a szélsőséges szituációkat, másrészt rajongnak az azt ábrázoló filmekért.

Nem vonzza őket a gazdagság (legalábbis leírt véleményeikben), ugyanakkor rettegnek a szegénységtől. Talán úgy érzik, hogy „nem illik” bevallani az anyagiak utáni vágyat?

Nem motíválja tanulóinkat a jövő építése, a tanulás által a tudás megszerzésében sem látnak elég értéket. A jövőt bizonytalanoknak és sötétnek vélik. Terveik igen sematikusak, alig lépnek túl az anyagi és személyes létbiztonság minimumán. Létüket erősen determinálnak érzik, szűkre szabják saját lehetőségeiket, beletörődnek, passzívak. Szomorú, hogy hiányoznak belőlük az igazi ambíciók, túlságosan beleszürkültek (már!!!) a hétköznapiok létfenntartási gondjaiba. Ez a (szociális értelemben vett) koraérettség, a lelkesedés korai elhalása (vagy elmaradása?) 14-15 éves korban aggasztó jelenség.

Vajon milyen társas lényekké válhatnak azok a fiatalok, akik a lelkesülés és nagyratörés életszakaszában is csak szárnyszergetten vergődnek, és nem látnak túl a pusztá létfenntartás gondjain? Akik szinte teljesen feleslegesnek és értelmetlennek tartják szellemi értékeinket!?

Gyermekeink biztos kapaszkodók, szilárd és egyértelmű értékrend után vágyanak, biztos perspektívát akarnak látni. Társadalmunk ezt jelenleg nem tudja nekik nyújtani.

Kik-hol-hogyan-mikor merik ilyen kilátások mellett pozitív és lelkesítő jövőképet kecsegtetésével esetleg még jobban kiábrándítani a rájuk bízottakat?

Kik azok, kiknek mégis át kell plántálni a színvonalasabb szellemi értékek iránti igényt és a pozitív irányba mozgósító kényszert!?

Bármennyire is kilátástalannak látszik a helyzet, ez a mi tanító-nevelő kötelességünk!

Kérdőív

A következő kérdésekre válaszolj őszintén! *Neked miért* kell félned

- a munkanélküliségtől?
- a skinheadektől?
- a forradalomtól?
- az atomerőműtől?
- más népektől? (melyektől?)
- jövőnktől?
- a sztrájktól?
- a cigányoktól?
- a környezetünk állapotától?
- a zsidóktól?
- a médiaháborútól?
- a fanatikus csoportdrukkerektől?
- a négerektől?
- a pártharcoktól?
- az araboktól?
- a kapitalizmustól?
- az istentagadóktól (ateistáktól)?
- a csavargó, lógós fiataloktól?
- a sovínisztáktól?
- a külföldiek gazdasági befolyásától?

Ha valamelyik kérdésről bővebben szeretnél írni, az alábbi helyre megeheted!